

PUSZTAI ÉVA (*1936)

EGYKORI SZEGEDI VEGYÉSZHALLGATÓ⁷⁵

Az édesapám egy munkás embernek a hetedik gyereke volt. Abban az időben ilyen nagy család volt, de gondoskodtak arról, hogy mindegyik gyereküknek legyen valami kenyérkereső szakmája. Az édesapám 1907-ben született. Az ő szülőházuk tulajdonképpen az újszegedi Kender- és lenfonógyár volt, régen az egy elég nagy, neves gyár volt, és a munkásainak lakásokat épített. Ezek voltak a „hatházak”. Édesapámat tizenkét éves korában inasnak adták. Egy jónevű asztalos, akinek segédei, műhelye volt, felvette. Végigcsinálta a szakmát és bekerült ebbe az újszegedi gyárba, a karbantartó asztalos műhelybe. Érdekelte minden, mindent ellesett, megtanult. Az egyik mérnök úr, aki elég nagy tekintély volt, felfedezte, hogy édesapám nagyon ért ezekhez a dolgokhoz, és behívatta magához, hogy iratkozzon be, tegye le a mestervizsgát. Ebből kifolyólag esti tanfolyamokon megcsinálta, letette a mestervizsgát. Később ő egy alagsori épületben, itt, a belvárosban, ahol az én nagymamám élt, ahol az anyukámat nevelte, ott, az alagsorban egy gyalupaddal elkezdett javítgatni. Így lett később belőle kisiparos, mivel megvolt a mesterlevele, a későbbiekben maszek. Ami szintén nem volt egy jó származás a gyerekeinek. Édesanyámról: ő árva lány volt, német nevű, de magyar ember. Szegeden született, de német névvel. A szülei korán meghaltak. A nagymamám tulajdonképp anyukámnak csak a nagynénje volt. Mert az édesanyámnak az édesanyja is meghalt, akkor volt nyolc éves anyukám. Akkor ez a nagynéni, egy idősebb nővére volt az én igazi nagymamának, a saját gyerekeivel együtt nevelte a hűgának a két gyerekét, mosásból. Régebben az özvegyasszonyok vagy mostak, vagy takarítottak. Ők viszont a ház alagsorában mostak, megkapták a mosnivalót, és hétvégére megcsinálták. Anyukámnak is meg kellett tanulni, vasalni segíteni stb. Anyukám később reggelenként eljárt egy gyors- és gépíró tanfolyamra, elvégezte, és bekerült ebbe a gyárba, a kendergyárba gépírónak, és ott is dolgozott addig, amíg meg

⁷⁵ Az interjút 2016. augusztus 31-én Jancsák Csaba készítette és látta el jegyzetekkel.

nem született egy kis húgom, hét év különbséggel, én akkor 7-8 éves, iskolás voltam már. Hol ismerkedtek meg? Itt Szegeden, a Hétvezér utcában, itt működött a magyar munkás testedző mozgalom, és ide jártak a munka után, meg hétvégén a munkás fiatalok.

Merre, hogy végezte az iskolát?

Egyik szülőm sem volt kifejezetten iskolázott, nem is tudom, honnan volt bennük, biztos a nehéz sors miatt, hogy innen feljebb kell kerülni, anyukám ugye a gyors- és gépíróval irodai munkába került. Tudom, mert azt sokszor elmondta, hogy a legelső könyvvásár, azt hiszem 1935-ben, 36-ban volt, akkor már előjegyeztetett magának egy könyvsorozatot, amit fillérenként lehetett törleszteni, és neki a mindene az volt, hogy bújta a könyvesboltokat, később is. A háború előtt kezdtem iskolába járni a Belvárosi Leányiskolába, ami Zrínyi Ilona Iskola lett, én odajártam, amikor megszavaztuk, hogy mi legyen az iskola neve. Az anyukám úgy próbált engem olvasni tanítani, leolvastam a cégtáblákon a betűket, de sok ideje nem volt, hogy engem tanítgasson, mert a nagymama mellett is dolgozott, meg járt át Újszegedre. De tudtam, hogy nekem nagyon jól kell tanulni, és ez nagyon fontos. Olvasni, azt nagyon szerettem, nem kellett külön mondani! Mentünk iskolába, akkor is, ha az az iskola már hadikórház volt, ha nem volt tankönyv, volt, hogy valaki széket hozott magával, már a szovjet parancsnokság alatt, be kellett vinni egy-két széket, hogy mindenki elférjen. Lassan érkeztek be a tanárok, ki innen, ki onnan, elkeveredtek a háború alatt. Akkor megint jártunk, az iskola hadikórház volt, jártunk, ahol éppen lehetett, ahol folyt az oktatás, és elvégeztem, akkor az utolsó két osztály a Mérey utcában volt. És akkor nyolcadikban, akkor éltük át a 1848-as forradalom 100 éves évfordulója. Két évet volt még cserkészzet, aztán akkor úttörők lettünk. Tanárok közül is egyre többen kerültek vissza, az idősebbeket még elviselték egy darabig, aztán elküldték. Az osztályfőnökünket is. Egyik napról a másikra már nem ő volt többet. Az igazgatónő nagyon szigorú igazgatónő volt, Nagy Anna, Anci néninek hívtuk, és az ő nővére, talán még idősebb, Gizi néni, Nagy Gizella, aki tanította a magyar irodalmat. Eleinte nem volt jó a matematikatanítás, mert hol ez, hol az tanította. És jött egy szintén nagyon idős hölgy, a Kormos tanár néni, nem tudtuk a keresztnévét. Nagyon szigorú volt, szerencsénkre, mert őnála annyira kellett figyelni óra közben, hogy ha valaki felelt a táblánál, és akár a szorzás közben, valakire rámutatott, hogy folytasd. És ott, hogy két tizedes vessző, folytatni kellett, folyékonyan. Ez

folymatosan ment, rendkívül jó alapokat adott. Szigorú volt, komolyan vettük, volt olyan tanár, akit nem tudtunk, rendetlenkedtünk, elfordult a táblához, felugráltunk. De őt nagyon komolyan, szigorúan. Ez később a gimnáziumban nagyon jó volt.

Beszélni kell arról, hogy közben nagyon erős szemléletváltás történt. Kezdtük úgy, hogy cserkészet, aztán úttörő mozgalom, eleinte mindenki kék nyakkendőt kapott, akkor még nem kisdobosnak hívták a kék nyakkendőt, de év végén pirosat kapnak a kitűnők. Én mindig tiszta kitűnő voltam, és nagyon vártam a piros nyakkendőt, de nem kaptam piros nyakkendőt. Azok kaptak piros nyakkendőt, később már vissza tudom vezetni, akik az akkor befolyásos, vagy párttagok, párt-hű emberek, vagyis kommunisták gyerekei voltak. Ebben az időben tűnt el egyik napról a másikra az osztályfőnöknőnk is, Horváth Ilona, Ili néni, aki természetrajzot, biológiát, akkor természettant tanított.

Általános iskolába, tehát 1951-ben tanév év végéig jártam, és '51 szeptember-től lettem volna gimnazista. Rengeteg felvonulás volt! Felvonultunk, mindenféle tüntetést szerveztek. Nézték, hogy kiabáljuk-e a jelszavakat, amiket éppen kellett mondani. No, meg a május elsejei felvonulások. A március 15-ét leginkább a kisebbekkel tartották, azok szépen mehettek a zászlóval, de a nagyobbak nem nagyon. Korábban egyszer-kétszer voltam, nagyon szép március 15-e volt, lehetett menni fehér blúzban, rakott szoknyában, nem volt hideg, az nem volt olyan hangsúlyos ünnep, mint a május elsejei felvonulás. Az nagyon kötelező volt. És néptánc, a néptáncolás, néptáncoltunk, ahhoz elég volt egy tarka szoknya. Akkor már volt Újszegeden egy pódiumszerű, ahol lett később a szabadtéri, ott is sokszor felléptünk. Meg ahova kellett, oda a néptáncosok, meg az énekkarosok. Volt, akinek meg kellett tanulni olyan hosszú verseket, mint az Óda Sztálinhoz, egy neve nincs író írta. Sajnáltuk mindig, hogyha el kellett mondania, mert kívülről kellett elmondani. Voltak ilyen kötelező dolgok. Én nyolcadikban nem voltam a május elsején. Ezt én nem tudnám, ha nem lettek volna következményei. Nem voltam a május elsején a felvonuláson, mert a szüleimmel együtt, rokonaink meghívására vonattal felmentünk Pestre, a pesti május elsejei felvonulásra, ugyanis akkor volt a Sztálin vonat.

Amikor vége lett a nyolcadiknak, kitűnő lettem, és jelentkeztem az egyetlen leány gimnáziumba, a mai Tömörkénybe, akkor még nem nevezték így, Szent Erzsébet Gimnázium volt. Ugye mennék szeptemberben beiratkozni, csakhogy nem adták ki nyolcadikban a nyolcadikos év végi bizonyítványom. A végében át volt húzva, hogy továbbtanulásra javasoljuk. Az át volt húzva, és akkor

megmondták, hogy nem fognak felvenni engem a gimnáziumba. Sok mindenre gyanakodtunk, első sorban arra, hogy akkor már maszeknak lenni, az apukám az volt, itt a műhely a mai Hajnóczy utcában, ami akkor még Korona utca volt. Az apukám ott dolgozott, ki is volt szépen írva a neve. Mi, gyerekek nagyon jól tudtuk, hogy amit otthon hallunk, arról semmiről egy szót se, ezt nagyon tudtuk, hogy életbevágó: mi vigyázban állunk, mondjuk a jelszavakat. Énekelni kellett, volt egy DISZ induló, volt az új köztársasági induló, volt egy pár ilyen mozgalmi dal „Szódd a selymet elvtárs”. Iskolakezdekor is énekelünk, nem imádkozunk. A keresztet levették. Sztálin kép került ki, és délután annyi volt a mi kis ellenállásunk, hogy reggel énekeltek a leghosszabbat, az összes versszakkal, azt hiszem a DISZ induló volt nagyon sok versszakos, délben a legrövidebbet, az olyan pár soros volt.

Ott tartottam, hogy szembesültem azzal, hogy nem lettem gimnáziumi tanuló, nem vettek fel. Arra gondoltunk, amiatt, hogy édesapám maszek, mert arra azt mondták, hogy a maszek napról napra a kapitalizmust építi. Az én anyukám teljesen kiborulva, elkezdett járogatni a tanács kulturális bizottságához. Ekkor már Szegedről minden irodát áthelyeztek Hódmezővásárhelyre. Nem csak a közigazgatási irodákat, hanem nagyobb cégeknek a központját is. Anyukámnak szintén át kellett járni Vásárhelyre az oktatási hatóságra. És írogatta a leveleket minden-hova, szegénykém, este mindig fogalmazott, ide írt levelet, oda írt levelet, hogy apukámnak most milyen szerepe van az újjáépítésben. Egyszer valaki elárulta ott neki, hogy az a baj, az itt a fő szempont, hogy nem voltam ott május elsején azon a nagyon fontos felvonuláson, és hogy én távol tartottam magam ezektől az ifjúsági dolgoktól, hogy úttörőként sem voltam aktív. Tényleg nem voltam aktív, de néptáncoltam azt tudom. De úttörőként semmi, csak ami kellett. Amúgy is egy elég kis önbizalmú, nagyon félnék gyerek voltam, még az osztálytársaimmal is. Amikor ezt anyukám megtudta, azonnal megírta, hogy mi ott voltunk, mit láttunk, mit hallottunk, a pesti felvonuláson. Elkezdődött szeptemberben a gimnázium, az osztálytársaim nagy része ment, a Margit utcai iskolából, innen, meg főképpen innen iratkoztak be, én meg nem. Én meg lógtam a levegőben és el voltam keseredve. Anyukám meg ennek közben utánajárt, és végre egyszer valahogy, én azt sem tudom, hogy papíron ez hogy történt meg, de visszavonták, és tévedésnek nyilvánították, és valamikor úgy október táján beiratkozhattam a gimnáziumba. Volt egy hónap késésem. Akkor utol kellett érnem a dolgokat, csak kapkodtam a fejem. A tanárok nem nagyon firtatták, hogy honnan kerültem elő. Aki akarta látta a beiratkozásnál az értesítőmet, de azt leginkább az igazgató,

elég szigorú ember, a Berki Imre volt. És akkor vettem azt a bátorságot, hogy ha én nem mutatom magam, akkor soha nem veszik észre, hogy utolértem a többieket, és akkor valahogy magamtól rájöttem, hogy ha nem jelentkezem állandóan, akkor nem fogják észrevenni, hogy ott tartok, ahol tartok. A végén tudomásul vették, hogy bármikor szólíthatnak. Akkor én elkezdtem sportolni.

Amiatt, hogy az édesapja nem lett szövetkezeti tag, amiatt érte valamilyen megkülönböztetés a gimnáziumban?

Én X-es voltam.

A tanárok éreztették?

A tanárok nem. Volt a munkás, a paraszt, az értelmiségi, és volt az X-es [az egyéb származású]. Én az voltam. Sőt, megvannak a nyugtáim, tandíjat fizettem, havi tandíjat, holott ott is végig kitűnő voltam.

Egy másról tudták az osztályban, barátnők között, hogy ki az X-es származású?

Azt annyiból tudtuk, hogy volt olyan, akinek az apukája ügyvéd, bíró volt, és most elszegényedtek.

Említette, hogy voltak még hittan órák 1948-49-ig. Milyen felekezet tagja? Valóságos nevelésben részesült?

Római katolikus vagyok, megkeresztelt. Egész addig jártam hittanra, elsőáldozó és bérmálkozó is voltam. Az elején még volt nagy körmenet is, még a felszabadulás után is. A szüleim érzelmileg elsősorban nemzeti érzelműek voltak. Szociálisan a dolgozó emberekhez kapcsolódtak, de elismerték azt, akinek tudása volt.

Még annyit említenék, hogy itt is rengeteg felvonulás volt, az ötvenes években, volt sapkánk is, ami kötelező volt, katona sapkára hasonlított, zsebben volt, nem hordtuk, az iskola közelében elővettük. Nagyon figyelték, hogy ki-hogy öltözködik.

Mennyire érződött a fiatal, gimnazista lányok körében, hogy ez egy kemény diktatúra?

Voltak ott is ugye a DISZ-vezetők minden osztályban, minden évfolyamban, akik igencsak szemmel tartották, hogy ki volt ott a felvonulásokon. Volt olyan, hogy elkezdődött a tanítás, és egyszer csak jött, hogy mi most kivonulunk, és mentünk négyes sorokban, és valami jelszót kiabáltunk. Ilyen volt. Fegyelmezett arccal az ember eltűrte. Énekeltük, amit kellett.

Viszont én elkezdtem az ötvenes években az élsportot, a vívást. Ez onnan jött, hogy mikor volt a Londoni Olimpia, 1946-ban, nekem feltűnt, az Elek Ilona⁷⁶. A Szegedi Postásnak volt több szakosztálya, volt egy vívó szakosztálya is. Eleinte nem is tudom, mi volt rajtam, nem volt vívó ruhám, míg az alapokat tanultam. Tornaruhában. A fegyvert azt meg kaptuk. Akkor elkezdtem tanulni és egy-két év múlva elég jó, nagyon hamar, talán már harmadikos voltam, és vittek bennünket, már voltak városi bajnokságok, megyei, országos bajnokságok. Nagyon hamar lett egy nagyon jó kardvívó csapat. Volt, hogy tornacipőben, zokni nélkül vívtunk a későbbi olimpiai bajnok, Juhász Katalin⁷⁷, a Magay Dániellel⁷⁸, az Örley Tamással⁷⁹, belőle ifjúsági világbajnok lett Olaszországban. A Magay Daninak fantasztikus keze volt. Első osztályú vívó lettem, megszereztem az első osztályú minősítést. Megkaptam a jó tanuló, jó sportoló érmet, és tudni kell, hogy 1953-ban került vissza Nagy Imre úgy a párt, mint a kormány vezetésébe. Akkor jött az, hogy első sorban a tanulmányi eredményt vették figyelembe, és kevésbé azt, hogy ki X-es, vagy ki nem az.

A végig kitűnő bizonyítványommal jelentkeztem vegyésznek, ami akkor nagyon limitált volt. A természettudományi karokra nagyon sok jelentkező volt. A Természettudományi Karon főleg tanárszakok voltak, meg a vegyész. Ismertük abszolút egymást, mert kevesen voltunk, egymásnak adtuk át a tantermet, ők jöttek matematikára, mi mentünk át a laborba. A gyógyszerészekkel úgy találkoztunk, hogy ők a laborokba ugyanoda jártak. És akkor jött ugye a továbbtanulás. Felvételi vizsgák voltak, akkor 20 pont volt a maximum, és volt szóbeli

⁷⁶ Elek Ilona (1907–1988) kétszeres olimpiai bajnok (1936 Berlin, 1948 London), hatszoros világbajnok törvívó. A Szegedi Tudományegyetem egykori hallgatója.

⁷⁷ Juhász Katalin (*1932) háromszoros világbajnok (1959 Budapest, 1962 Buenos Aires, 1967 Montreal), olimpiai bajnok (1964 Tokió) vívó.

⁷⁸ Magay Dániel (*1932) egykori szegedi piarista diák. Világbajnok (1954 Luxemburg), olimpiai bajnok (1956 Melbourne, kardcsapat).

⁷⁹ Örley Tamás (1934–2008) kardvívó. 1954-ben az ifjúsági világbajnokságon Cremonában első helyen végzett. 1956-ban külföldre távozott. 1960-ban megnyerte az amerikai kardbajnokságot.

felvételi. Pártfunkcionárius mindig volt a felvételi bizottságokban. Én jelentkeztem, és akkoriban úgy volt, hogy aki ezzel a két kitüntetéssel ment, hogy tiszta kitűnő, meg az érettségi bizonyítvánnyal, szóbeli vizsgát nem kellett tennem, tán csak írásbeli volt. Tulajdonképp egész simán felvettek, ez volt a Nagy Imre hatása. Érdekes módon, kevés szegedi volt a felvettek között, sok volt a vidéki, és olyan is volt, hogy szakérettségis, akiknek két tárgyból volt csak érettségije, amire akart menni, a többiből nem volt.

Kép Pusztai Éva egyetemi leckekönyvéből

Milyen volt akkor a légkör a Természettudományi Karon?

Az oktatók nagyon nagy híré professzorok voltak. Nem mehettek nyugatra, nem folytathatták a nyugati kapcsolatokat. Legfeljebb a szakirodalom terén, közöltek tőlük cikkeket. Ők tartották a fő kollégiumokat. A legkiválóbb professzorok voltak az előadóink. Tankönyv nem volt, jegyzet sem volt, írtuk. És itt kell hozzátenni, hogy nem volt katalógus, de el nem mulasztottunk volna egy-egy előadást, mert, ha nem írom le, és nem figyelek, vagy nem jegyzetelek, akkor miből

tanulok, miből idézem fel? Viszont volt egy nagyon nagy fájdalunk, ami '56-ban is tulajdonképp előjött, csak akkor már jobban lehetett erről beszélni, hogy az orosz nyelv kötelező volt. A legjobb angol tanárok tanították az oroszot. Azután voltak a politikai tárgyak: a tudományos szocializmus, a munkásmozgalom története, a szovjet, a bolsevik párt történelme. Ez is kötelező volt. Rábainé – a férje matematikus–fizikus volt, a TTK-n tanított – tanította a marxista tárgyakat, és ez volt a híres nevezetes Aud. Max-ban, a létező legnagyobb teremben, mert nem tudtak minden évfolyamnak külön előadást tartani, annyi előadó nem volt. Tehát a tétékások, a bölcsészek, a jogászok, és az orvosok, a gyógyszerészek. Ott volt az érkezéskor katalógus. Ott illett érdeklődéssel hallgatni az előadásokat. Szeminárium hetente volt, előadás is hetente volt. Óriási nagy anyagrészeket adtak fel egyik hétről a másikra. Rend szerint a Sztálin összesből, és ezen kellett átrágni magunkat egyik hétről a másikra, és hozzászólni. Nagyon szerettük a jó svádájú, jó dumás évfolyamtársakat, akik rögtön a szeminárium elején hivatkoztak az egyik fejezetre, hogy ő nem érti azt, ezt tessék már egy kicsit megvilágítani. Ezt meg nem szerette a szemináriumvezető. Voltak ilyen kis trükkjeink, de muszáj volt felkészülni. Ugye a katonai előadásokra nem jártam, de ott nyilván jól megtanították a fiúkat, mert jól tudták összeszerelni a Kalasnyikovot. Azt jól megtanulták. De viszont ezek a tárgyak, meg a heti DISZ-gyűlés nagyon sok időt elvett, és nagyon nagy óraszámban voltak laborgyakorlataink. Reggel 8-tól délután 4-ig, mert azalatt az idő alatt végig tudjuk csinálni azt a műveletet, és nem volt jegyzet, a könyvtárban, ragyogó könyvtára volt az intézetnek, de nem tudtunk németül, angolul, nem tudtuk kiegészíteni, mert ez piszkálta az embereket, hogy ez a sok időtöltés a politikai tárgyakra, és nem a szakmai tárgyakra, amire készülni kellett volna.

Mire harmadévesek lettünk, akkor már voltak ezek a Pesten, a Kossuth Klub, Petőfi Kör. Ezekről hallatszottak a visszhangok, és egyszer ugye jött az az azóta elhíresült levél az egyik joghallgatóhoz, hogy bojkotáljuk az orosz órákat, hogy ki tudjuk harcolni azt, hogy legalább még egy szaktárgyat fel lehessen venni. Én ezt a levelet azon kívül, hogy mielőtt hallottam volna, vagy elterjedt volna ez a levélszerűség, én legelőször a színházban láttam. Mentünk, egy délelőtti matiné volt, és arra a konzervatórisák kaptak ingyen jegyet, ismerőstől lehetett kapni jegyet, belépőt, és nagyon híres, szovjet zongoraművész koncertjére, a nevét már nem tudom, és minden széken volt valami cédula. Felveszem, elolvasom, és az volt rajta, hogy bojkotáljuk az orosz nyelvórákat azért, hogy kiharcoljuk más nyelvnek a tanulását. És én úgy megijedtem attól, hogy ezt elolvastam, hogy

hirtelen körülnéztem, hogy ki látta. Ez volt az első gondolat felvetés és elkezdünk gondolkodni. A barátnőm, a Kakuszi Mária, akivel még általános iskolában egymás mellé ültünk, együtt érettségiztünk, ő jogász lett, nem volt kitérő tanuló, nem volt annyira természettudományos, de jó dumás, intelligens lány volt, zene, meg minden, nyitottság, minden érdekelte.

Mielőtt itt belemennék az októberi dolgokba, még valamit azért még vissza kell a kultúrával kapcsolatos lehetőségeinkről. Nem voltak a hallgatóságnak főrumai, vagy hogy is mondjam, egyéb találkozási, vagy szórakozási lehetőségei. Tehát ilyen, hogy klub, mondjuk ami manapság minden egyetemnek van sajátja, akkor már a szó is csökevény, polgári csökevény volt. Meg azt ugye nem lehetett annyira ellenőrizni. Egy-két besúgót be lehetett volna oda ültetni, de az ilyen társaságokból, aki belepaszol, és rá lehet beszélni, nem voltak ilyen. Szórakozóhelyek sem voltak a fiataloknak. Egy-két nevesebb cukrászda, ami szintén nem magán kézben volt, volt, de oda azok jártak leginkább, akiket szintén nem jó szemmel néztek, mert egyrészt jut rá pénzük, másrészt felnőtteknek való, diákpénztárcának nem is volt érdekes a közeg sem, hogy kik járnak, vagy kik nem, ismerkedni nem akart azokkal az ember. Papp cukrászda, ami ott volt a Stefánián, a Virág cukrászda, oda sakkozni jártak a tanáraink. Tehát akik így jobban ismerték egymást, összejárogattak, és mivel az egyetem már koedukált volt, mi még külön voltunk gimnáziumban, egy-két évfolyamtárs is előfordult, a jogász barátnőmnél egy-két jogász gyerek. De szórakozás is előfordult néha, akkor úgy hívták, hogy házibuli, nem volt diszkó, semmi más nem volt. Azt el kell mesélnem, hogy mennyire figyelve volt mindenki. Például abban a házban, ahol laktunk, most Hajnóczy utca 4., a magas földszinten egy akkori aktív jogász professzor lakott. Három gyerek, két nagylány, egy fiú, nevet nem mondok, mert ez a fiú kétszer is volt külügyminiszter. Egy emelettel lejjebb laktak, a lányok vidámak, csinosak voltak, szoktak néha a baráti körökből, baráti családokból, ottani fiatal emberek, lányok. Ők pont a házmeister lakása fölött laktak. Ugye házmeister lakás, magasföldszint, emelet. És bizony lemezeket tettek fel, netán táncrea is merészelték perdülni, és a házmeister kihívatta az őrzőket és az feloszlatta. Egy házmeister ilyen nagy hatalom volt.

Ráadásul az idősebbik Martonyi még a Kolozsvári egyetemmel jött, és a család egy legendás tanárdinasztia. Rá hívta ki a házmeister rendőrséget?

Igen. Hogy hogy, mert telefon sem volt a házban, én nem tudom, hogy bárkinek telefonja lett volna.

Érződött, hogy besúgó hálózat van? A legbelsőbb gondolatait is megosztotta az ember? Azt honnan tudták, hogy miről lehet beszélni és kivel?

A saját lakásunkban. Azzal, aki egyáltalán bejáratos volt.

Arra gondolok, hogy az egyetemi társakkal kialakult egy intim viszony egymás között. A barátnője lesz valakinek valaki, és előtte mernek beszélni például, az orosz nyelv oktatásáról...?

Nem emlékszem, hogy erről mertünk beszélni.

De később beszéltek erről, hogy orosz nyelv fakultatív oktatása...

Igen. De ez már a harmadik év volt. 1956 ősz.

Mi változott itt meg 1956 nyarán vagy mondjuk kora őszén?

Sok minden. Például jöttek vissza a TSZ tagok gyerekei, ahol bizony lesöpörték a padlásukat, és elvitték nem csak a vetőmagot, hanem a saját maguk ellátására valót is. Vagy például elő volt írva, hogy mit kell beszoigáltatni, ha volt csirkéje, ha nem, elő volt írva, mennyi tojást kell beszoigáltatni. Nekik muszáj volt, hogy bevigyen annyi tojást. És bizony jártak ki, akkor még az ötvenes évek elején, akik szervezték a TSZ-eket, és azok nagyon-nagyon kegyetlenek voltak. Mi ismertünk egy pár falusi családot, igazi, rendes, jó gazdaembereket, mégpedig onnan, hogy amikor nem volt ennivaló, mert a Rákosi rendszerben a hentes üzlet kirakatában zsírból faragott Sztálin fej volt, és semmit nem lehetett kapni, és sorban álltak az emberek. A húst csak úgy, hogy ha az ember tudott a paraszttól venni, megvette, levágatta, vagy felesben feldolgoztak egy disznót. Csak tanyán volt élelmiszer, akár csak krumpli, vagy valami. A tanyasiak meg nem tudtak venni cipőt. Apukámnak volt ilyen kapcsolata is, egy-két ilyen nagyon rendes, becsületes, ízig-vérig dolgozó gazda, igaz, hogy 25 holdja volt, de a három fiával megművelte. És ezt a gazdát például bebörtönözték, mert állítólag pünkösdkor vagy húsvétkor, valamilyen ünnepen, részegen mondott valami

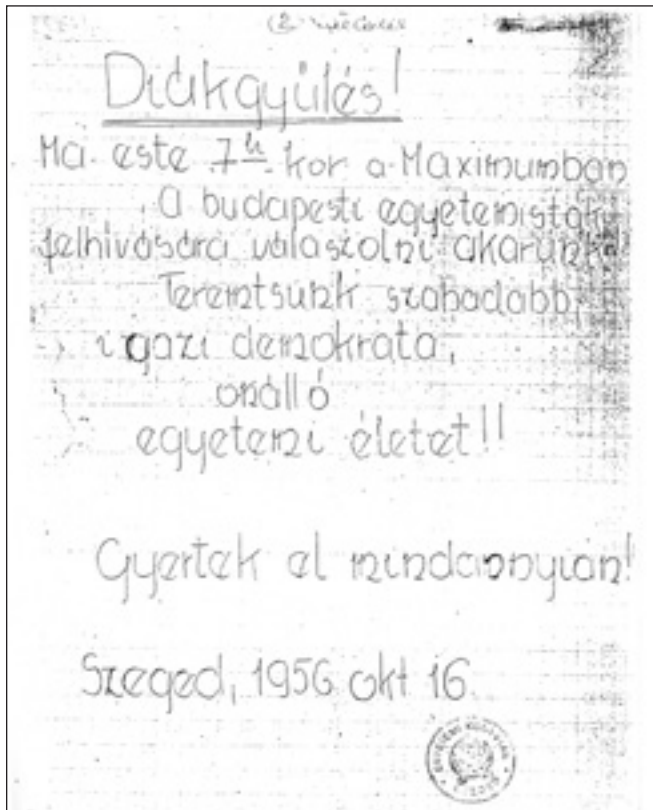
politikai üzenetet. Ezért elvitték. A tanyát is elvették. Egy év börtönt kapott egy viccért, ami rá lett fogva. Ez volt a Szekeres Imre bácsi, akit darus Szekeresnek hívtak a sok Szekeres között. Nagyon kellett vigyázni, ki mit mond.

Édesapám később dolgozott a szerves intézetben, így kaptam én az ötletet, hogy vegyésznek szeretnék jelentkezni. Egyik nyáron, érettségi előtt megengedte a Fodor professzor úr⁸⁰, hogy elmosogathatom a labort, megtanítottak ilyenmire. Egy kicsit akkor beleszagoltam, és ezért jelentkeztem oda, hogy vegyész szeretnék lenni.

Azt szeretném kérni, hogy meséljen az 1956 őszi MEFESZ alakulásáról és a bekapcsolódásáról...

A jogi karon felmerültek ezek a gondolatok, ezt én hallottam, a jogász barátnőmtől is, de ettől függetlenül az oktatás ment, komolyan, fegyelmezetten, csak mi tudtunk ezekről a gondolatokról. De ugyanolyan fegyelmezetten jártunk az órákra, ha volt orosz, mindenre, amire kellett. Konkrétan az én részemről nem izgáskodtam, hogy mit tudtok. A szerves kémiai laboratóriumban ügyködtem, csináltuk a gyakorlatokat, még nem volt vége a gyakorlatnak, de láttam, hogy egyik is összepakol, másik is, és kezdek eltűnedezni. Érdeklődtem, hogy hova. Ők meg mondták, hogy egy cédula ki volt téve, hogy diákgyűlés lesz, ekkor meg ekkor.

⁸⁰ Fodor Gábor Béla (1915–2000) kémikus, a kémia tudományok doktora, az MTA tagja. Felsőfokú tanulmányait a grazi, a budapesti egyetemen és a szegedi egyetemen folytatta. A szegedi egyetemen oktatott 1935–1938-ig, majd 1945–1957-ig. (1938-1945 között a Chinoin Gyógyszergyárban dolgozott.) 1950–1957 között a Szerves Kémiai Tanszék vezetője volt. 1951-ben az MTA levelező, 1955-ben rendes tagjává választották. 1951-54 között a rektori teendőket is ő látta el a szegedi egyetemen. 1956. október 20-án részt vett a MEFESZ programalkotó ülésén, felszólalásában támogatta a MEFESZ megalakulását. A forradalom alatt részt vett az Egyetem Forradalmi Bizottsága munkájában (október 31. – november 6.). 1956. november 3-án részt vett a világ tudósaihoz intézett nyílt levél megfogalmazásában, melyben a szovjet katonai és politikai beavatkozás ellen tiltakozott a szegedi professzori kar. A forradalom-beli szerepvállalása miatt az oktatói munkától eltöltötték, nem engedték többé katedrára lépni. 1957-től budapesti kutatóintézetekben dolgozott, hallgatókkal nem érintkezhetett. 1964-ben emigrált. Ld. még Jancsák 2016

A Földi Vilmos és Bukovinszki Mária, a bölcsészkar DISZ vezetői által írt plakát

Mindenkit az érdekelt, hogy nem volt aláírva, hogy ki szervezte, mert máskor ez a DISZ-titkárokra keresztül jött. Volt az egyetemi DISZ vezetőség, a kari, az évfolyambeli, és azt mindig azért tudtuk, mert szóltak. De ez nem olyan volt! És egyszerűen elkezdtek mindenhol jönni a diákok és tele lett velünk az a nagy előadó. Mindenhol, de tényleg, az ablakpárkányon is ültek, a lépcsőn ültek, a terem előtt. Minden karról voltak: jogászok, bölcsesek, főiskolások. Csak ilyen zsongás, bongás, ki-ki izgatottan beszélgetett, és láttuk, hogy a DISZ-től nincs ott senki. Ők bent voltak a pártbizottságban érdeklődni, de azok sem sokat tudtak, mert Rákosiék éppen a Tito-üggyel voltak elfoglalva. Ezért az a pár jogász fiatalember, akiket addig név szerint nem is ismertem, nem ismertünk, kiálltak, és az volt az érdekes, hogy nagyon sokan még mellénk, körbe álltak. Ami azt jelentette, bizalmat vagy támogatást, hogy ezek itt mi vagyunk. És a jól ismert az arcok közül senki. Ismertették, hogy azért szeretnénk, hogy itt közösen megbeszéljük azokat a problémákat, ami csak minket foglalkoztat, mert a DISZ nagyon

általános, ott minden társadalmi rétegből, külön-külön, akiknek más problémája van, de nekünk megint más problémánk van, csak a mi ügyeinkbe lenne, hogy beleszólásunk lenne, és ezért alakítsunk egy új diákszervezetet és akkor ott elnevezést is javasoltak. Közben érkeztek oda a hivatalos DISZ vezetők közül is, és rögtön át akarták venni a szót, hogy megértjük a problémáitokat elvtársak, de bízzatok bennünk, meg tudjuk oldani. De akkor már felbátorodott annyira az ott lévő hallgatóság, hogy nem húzódtunk vissza magunkba, hanem azt mondtuk, hogy köszönjük, eddig ez nem sikerült, most már majd mi. Ez elég demokratikusan indult, már olyan értelemben, hogy mindenki, akinek hozzászólása volt, az úgy történt, hogy nem bekiabálás volt, hanem jelentkezett az illető, mit javasolna pl. a menzával kapcsolatban, a kollégiumi helyekkel kapcsolatban, a tantárgyválasztással kapcsolatban és egyéb dolgok. Mindenki tulajdonképp nehéz körülmények között élt. Volt egy-két olyan vidéki évfolyamtársam, hogy egy melegítő ruhában járták végig a tanévet, és volt egy ingük, zakójuk a vizsga alkalmára. És egyszer utaztak haza egy évben, mert drága volt a vonat, mondjuk karácsonykor. És otthon meg látták a beszolgáltatást. Akkor akik Dunántúlról jöttek, ott abban az időben volt egy árvíz azon a nyáron, a Duna valamelyik részén, ott sokan voltak az árvízi védekezésen, és látták az üres üzleteket. És közben egyre jobban hangoztattuk, hogy napról napra jobban élünk, jobb az élet, és el fogjuk hagyni a kapitalizmust, és csak így tovább, és békeharc és osztályharc. Ez volt az alapfelfogás. Így érte el az embert az a léghő, hogy valakik elkezdtek merni mondani... Mert látták, hogy ott sokan vagyunk, egyet gondolunk, ebben egyetértünk és el merték mondani. Az egy akkora felszabadító, szinte eufórikus, felszabadító érzés volt, mint amikor egy fuldoklót kihúznak a vízből és levegőt kap. Mindenki elmondta a nevét, milyen szakos, és mit javasol. Hogy hol és milyen kívánságokkal lépünk fel, hogy ne csak kötelességünk legyen, hanem legyen valami önrendelkezési jogunk is. Itt jött be az, hogy ne mindig a szovjet himnuszt kelljen elénekelni, hanem lehessen, hogy csak a magyart lehessen elénekelni, meg a magyar zászló, meg a nemzeti ünnepek, hogy legyen piros betűs ünnep a március 15-e. Lassan ilyenek is előjöttek, egyik gondolat hozta a továbbiakat. Aztán, hogy ebben demokratikusan kellene, hogy döntsön az egész ország, demokratikus vezetést, és hogy az ilyen visszaéléseknél, meg a személyi kultuszért felelőseket vonják felelősre, és a végén egész odáig jutott, hogy valaki felállt, és azt mondta, valami olyan megfogalmazásban, hogy az oroszoknak is ki kéne menni már egyszer. Vagy valami ilyesmi, nem tudom a megfogalmazást, de szinte egy ilyen következményként, és akkor robbant ki az, hogy ruszki, haza.

Tehát eljutottunk a menzától, meg az orosz nyelvtől az önrendelkezésig, és akkor vált, ha nem is tudatosan, hogy önrendelkezési jog csak demokráciában lehet, diktatúrában nem lehet, mert akkor már korlátok között van.

Milyen volt a hangulata a 16-i nagygyűlésnek?

Rendkívül fölemelő érzés, még visszagondolni is rá. Amikor annyi szürkeség és szabályozottság és korlátozottság után meg mertünk szólalni. És ez egy olyan erőt adott! És még felvetődött az is, hogy még ebben az évben, mert már Lengyelországban is komoly, az akkori ellenzéknek, meg a hajógyári munkások, meg az ottani munkás szakszervezetek, a poznani, és akkor kezdtek ők is egy kicsit tehát egy ilyen szolidaritást is kifejezett, és még mint a lengyel barátaink, vagy mint a lengyelek, hát ugyanúgy kéne itt is, bátran nyilvánítani az érzelmeinket, vagy jogainkat. És ez volt az első. Ami aztán úgy fejeződött be szépen, hogy ez majd folytatódik, mert karonként, mert a MEFESZ-t megszavaztuk, így hívják, és megszavaztuk, igen. Akkor, hogy ez egy demokratikusan felépített egyesület, és tehát karonként, tehát évfolyamonként megszavazzák a kari vezetőket, ahogy szavaznak a hallgatók maguk közül, mert egymást ismerik, jól tudják, hogy ki alkalmas erre, és így. És huszadikára beszéltük meg a következőt, és akkor is volt egy ilyen nagyon nagy gyűlés, október 20-a. Akkor már kész, a jogászok már tudták, hogy egy ilyen szövetségnek kell legyen működési szabályzata, kell legyen alapelvek, hogy jogszerű legyen. Erre ők maguk közt felkészültek, készen hozták és addigra már voltak kari vezetők is.

Arra emlékszik esetleg, hogy a természettudományi karról kik voltak, akik vezéralakok voltak a diákok között, vagy képviselők, MEFESZ-esek?

Én csak egy voltam abból a sokaságból, akik egyáltalán ott mertek lenni, ott voltak végigélték, lelkesedtek. Ahol valami történt akkortól kezdve, azt figyeltük, hogy hol mi történik, és ne maradjunk ki belőle. Inkább ilyen nagyobb csoportokban találkoztunk megint.

És 20-án is volt egy hasonló nagygyűlés, akkor már ott voltak a professzouraink, Fodor Gáborra nagyon emlékszem, meg a Perbíró⁸¹, ő az első sorban ült.

⁸¹ Perbíró József (1908–1991) 1936-ban szerzett jogi diplomát a Pécsen. 1937-től a pécsi egyetem jogi karának tanársegéde. 1946-ban habilitált. 1946-49 között Szent István Katolikus Magyar Egyetem (egri jogakadémia) kereskedelmi és váltójogi tanszékének vezetője. Ezt

Arra emlékszem, hogy én honnan láttam, hogy a tömeg mely részéről, kit hogy láttam, az első sorokban kik ültek, a Perbíró professzor ült, akit én tudtam, hogy ki, de a jogászok jobban ismerték, és akkor a felkészült fiatalok, meg a professzor úr, és tulajdonképp egy szabályosan levezetett gyűlés volt. Szege- den annyi történt utána, hogy ezen az alkalommal ők bejelentették, hogy most minden egyetemmel felveszik a kapcsolatot és október 27-ére egy országos nagygyűlés lesz a többi egyetemek vezetőségével együtt. Na, és itt lépett be maga a történelem.

Az október 20-i nagygyűlés, előtérben bajusszal Fodor Gábor professzor

követően a Szegedi Tudományegyetem jogi karának Kereskedelmi és váltójogi, majd a Gazdasági jogi, végül a Mezőgazdasági- és munkajogi tanszékét vezette. 1956–57-ben a jogi kar dékán-helyettese és 1955–56-ban az egyetemi ifjúsági diákjóléti bizottság vezetője volt. Október 27-én a rektori tanács megbízásából ő volt az egyetem egyik képviselője az új városi vezetés megválasztására összehívott városházi gyűlésen. Ezen megbízták az ott megválasztott elnökség, a Néptanács vezetésével. A testület október 29-én átalakult Forradalmi Nemzeti Bizottsággá (FNB). Az FNB elnökeként Perbíró József irányította a városi végrehajtó szervek munkáját, a szovjet megszállásig. A megszállás után november 4-e után megalakult Forradalmi Városi Tanács végrehajtó bizottságnak előbb elnöke, majd elnökhelyettese volt. November 6-án a szovjetek letartóztatták, de népszerűsége miatt rövidesen szabadon engedték. 1957 februárjában ismét letartóztatták (immár a magyar belügy). Első fokon tizenöt évi börtönbüntetésre ítélték, amit a Legfelsőbb Bíróság életfogytiglani szabadságvesztésre súlyosbított. 1963-ban amnesztiával szabadult. Ld. még Jancsák 2016

Ebben az időszakban, ahogy visszaemlékszik, az egyetemi évekre, voltak e esetleg olyan tanárok, tanár egyéniségek, akik az értékvilágukban, vagy a személyiségük szerint példaadók voltak az Önök számára?

A mi időnkben először is rendkívül magas piedesztálon voltak a professzorok, valahol jóval mi fölöttünk, akiknek az a magatartás adott példát, hogy rendkívül nagy szaktudásuk volt. Azért voltak professzorok mert tényleg nagy szaktudásúak voltak. Ez meg sem kérdőjeleződött még az akkori kommunista rendszer részéről sem, egy darabig. Némelyik párttag volt. Például Fodor Gábor párttag volt. De a Baróti professzort meg a Perbíró professzort, akik később is, teljesen, mindenféle tekintetben példaadó voltak, később bevették a városi vezetésbe. És utána ez lett az ő szerencsétlenségük. A tisztelet a szakmai tudásuk miatt volt, meg hogy tőlük kapjuk mi is a tudásunkat. Illetve valahogy mindenkiben benne volt, hogy ezek még azok a régi emberek, akik már akkor professzorok voltak, meg nyugaton is ismertek voltak, ők a konzervatívabbak közé tartoztak, nem csak korosztályilag, hanem világnézetileg is.

Ezt tudták a professzoraikról?

Csak azt, hogy ők nem most lettek azok, akik lettek. Tehát nem ennek a rendszernek a jóvoltából, ők régen is nagy tekintélyű, és társadalmilag is megbecsült rétegbe tartoztak. Nem a gazdagságuk, vagy a nem tudom mi miatt, hanem tekintélyük miatt. A nézeteket, hát... Egyszer ott a Koch professzor úrnak kellett tartani egy előadást a tanácsköztársaságról. A Koch professzor úr az Ásványtani intézetnek volt egy nagyon nagy hírű oktatója. Rá rásózták. Nem törekedtek nagyon a profok, hogy ők dékánok is legyenek, mert az egy nagyon plusz púp volt azon kívül, hogy oktattak meg kutattak. És ő dékán is volt, és emlékszem, hogy kellett neki tartania a tanácsköztársaságról az előadást, akkor csak a TTK-soknak tartotta. Csak mi ültünk az úgynevezett Béke tanteremben.

Akkor ez egy kötelező feladat volt akkor a Koch Sándornak?

A dékánnak tartani kellett. Nem a párttitkárt bízták meg, hanem a dékán urat. Valahogy egy olyan érzésünk volt, hogy most éppen őt tették oda, hogy erről beszéljen.

Az interjú vége felé közeledve szeretnék arról kérdezni, hogy az ön személyes részvétele a forradalom eseményeiben, illetve az orosz megszállás, ugye a második intervenció és a kollaboráns Kádár kormány időszaká alatt hogy történtek?

Hát igen, ugye már az előbb az eszembe jutott, hogy rögtön 23-a után, amikor már Pesten is zajlott minden élesben, statárium volt. Egy jó darabig nem volt oktatás. Aki bírt, hazautazott. És akkor sokat fényképeztem, hogy levették a csillagokat, meg mit tudom én mit. Volt egy kis fényképezőgépem. Meg nyüzsögtem, mindenütt ott voltam. Amikor a Széchenyi téri felvonulás volt, az szörnyű volt. Nem nagyon elől voltam. Bejött az a lövész század. Akkor tényleg fegyverrel lőttek, mert akkor a nagy ijedelemben, arra emlékszem, hogy ott egy patika volt, annak nekinyomták a tömeget, és benyomták az üveglablakot. És még arra nagyon emlékszem, hogy egy fiú ismerősöm, akinek az apukája katonatiszt volt, és az édesanyja is ott volt, a gyógyszertárba jött be, mert szívbeteg volt. És annyira nagy volt a tömeg, hogy nem tudott a gyógyszertárba bemenni. Ott lett rosszul, aztán valahogy bevitték a gyógyszertárba, de már későn kapta a gyógyszert, és ott halt meg.

Tehát a negyedike utánira... Azt borzasztó volt hallani, mindazt, ami történt. És akkor jött ez a, hát, szinte az ember állandóan azt mondta magában, hogy „Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért”⁸². Hogy ez nem lehet igaz, holott józan ésszel tudni kellett volna, hogy egy ilyen kis ország, pláne egy ilyen nemzetközi diplomáciai, és egyéb szempontok, amik, gazdasági szempontok, hogy mi ahhoz nagyon kicsit vagyunk, hogy bármi történjen. Ezt tudni kellett volna, mégsem hittük el. Azt hittük, hogy ekkora nagy árulást a világ nem engedhet meg magának. Hát igen. Szólt a Szabad Európa Rádió állandóan, meg az Amerika Hangja, amit lehetett hallani, mindenféle üzenetek, akkor már a disszidálásokkal kapcsolatban is, hogy itt vagyunk, ott vagyunk. Akkor jött nekem ez a barátném, aki megkapta a jogászoktól a megírt röpiratokat. És akkor én nem tudtam, hogy ő is sokszorosította-e, de nekünk volt írógépünk. Kakuszi Mária. Kárpitos apukája volt neki. Nagyon közel laktunk, könnyen járkáltunk egymáshoz. Hozta át a röplapot, abba egy kicsit belefogalmaztunk, és a legnagyobb merészséggel, mert anyukám mindent engedett, de az írógépéhez nem engedett hozzányúlni, mert azt ő annyira becsben tartotta, azon írta meg, amit apukámnak a könyveléshez kellett, meg hát ő gyors- és gépiró volt, azon tanult meg, tehát rettentően féltette.

⁸² Vörösmarty Mihály: Szózat

De mi is lemásoltunk, nem túl sokat, mert lassan lehet, két-három másolat, lassan lehetett.

Indigóval?

Nem sok példányt sikerült így titokban megoldani. A lényeg az, hogy ugye a házmesternek hirtelen feltűnt, hogy ki kihez megy, kijárási tilalom volt. Mi meg akkor, hát hogy egy kicsit sétálunk. Na, és akkor mi dobáltunk be postaládákba ezeket. Mondom, ez nem volt sok.

Hogy került az egész a rendőrségnek a látóterébe?

1956 novembere, amikor már csak a Szabad Európa Rádió volt, amikor már nem sok tájékoztatás volt, az egyetem nem volt, talán már egy-két újság volt, és én hallottam a rádióban például, hogy Pesten, az egyik múzeum, vagy könyvtár – most nem tudom kimondani a nevét – hogy mindenféle írásos dokumentumot gyűjt. Tehát várja majd, hogy merre az országban milyen plakátok, mik jelentek meg, és azt ide és ide várják. Én meg szépen eltettem mindegyikből. Ráadásul még olyan is volt, hogy találtam is utcán, meg nem is szegedi kiadású, hanem valahonnan máshonnan, más városból való. Én eltettem, de ebben semmi rosszat nem láttam. December 14-e volt, jól emlékszem, éppen apukához, – ezt utólag tudom – jött volna az a barátja, aki majd’ minden este eljött beszélgetni, és már ott volt az utcában, amikor látja, hogy dzsipek állnak meg a ház előtt. Akkor már voltak pufajkások, azok dúródnak felfele, 10-en, sokan. Tényleg, csöngetnek, teljesen hülyén jön ki a dolog, de ez így volt, hogy mivel valaha tanultam zongorázni, és kimenni nem lehetett, én gyakorolgattam a zongoránál. Ott ültem, és egyszer csak felcsapódik az ajtó, nem a lakásnak, hanem ennek a szobának az ajtaja, és bezúdulnak ezek a fegyveres pufajkások, és velük a házmester néni. Ő volt a civil tanú. Őt hozták fel civil tanúnak. Mint kiderült, ő volt a rendszeres besúgó, hogy ki, mikor, miért fordult itt meg, mikor engedte be, meg mikor ment el, kik járnak ide. Neki volt három, nagy legény fia, az egyik börtönőr volt, azzal találkoztam is később a Csillagban. Szóval volt benne valami olyasmi, hogy ez egy olyan, és tartottak egy házkutatást. Fegyvert, löszert, sokszorosító gépet kerestek. Borzasztó nehéz helyzet volt, egyszerre mentek, két szobánk volt, társbérlet van, azt tudták, hogy a társbérlet szerint mi az övék, az ő szekrényük, a konyhában, a szekrény az övék, ezt a házmester tudta, mindent. Néhány dolog

régi újságban volt, cipő, téli vagy nyári, becsomagolva az ágyneműtartóba, és azt az újságpapírt is kibontották, amiben a téli bakancs volt, és bújták, hogy van-e abban valami olyan, ami a régi rendszerre utal. Mivel nem találtak, feldúltak bennünket és kész. Apukát elvitték, őt jelenthette fel valaki irigységből. 20-25 perc múlva visszajöttek, már nem annyian, és hogy én ki vagyok. Mondom a nevem, mivel foglalkozom, mit csinálok. „Mit csinált ekkor, mit csinált akkor?” Mondom: „Nem tudom”. És hogy nálam, na, eszembe jutott a fényképezőgép. Úristen! Azt nem tudom, hogy azt én adtam-e elő, vagy nem, hogy van egy fényképezőgépem. Elvitték a fényképezőgépet, és az írógépét anyukámnak. Mondtam, hogy nekem tényleg semmi ilyen nem volt, se szervezésben se semmiben semmi dolgom, de mivel ezt hallottam, hogy az egyik könyvtár majd ezeket összegyűjti, amit én az utcán találtam, vagy itt-ott, azt én eltettem, az megvan, itt van, eldugva sem volt. Azokat elvitték, és engem is. Bevittek a Tisza Szállóba, apukát is oda vitték, később láttam is. Ott volt egy szovjet tiszt. Az elmondta, hogy engem mivel vádolnak, ilyen részvétel, ebben, stb. Akkor elmondtam neki, de körbeálltak a pufajkások, és beleröhögtek. A tiszt nem értette, hogy engem miért hoztak elő. Azt hitte, hogy itt tényleg vannak ilyen ellenálló harcosok, meg mit tudom én kik. Mondom, hogy nem, ezek megvannak kíváncsiságból, meg az, hogy majd egyszer a gyerekeimnek megmutatom. Egyszer csak apukát keresztül vezetik a termen. Én meg felugrok, örömmel, hogy látom, apukám, apukám, és akkor ellökdöstek. Mondom_ „Ez az édesapám”. „Ez a fasiszta tanár?” Hát, mondom: „Ő nem tanár! Tessék már megnézni a kezét! Egy asztalos iparos, aki dolgozik! Aki munkásember!” Akkor derült ki, hogy összetévesztették valakivel. Őt három nap múlva hazaküldték, csak úgy. Látták a környékbeliek: „Hát veled mi történt”. „Nekimentem az ajtónak”. Így. Engem pedig felvittek egy bíróhoz, nagyon sokáig, december huszonvalahányadikáig voltam először letartóztatott. Annak tudom a nevét, Sós József, akinek márványtábla kéne hálából a bíróságra. Az kihallgatott, meghallgatta a vádat, és azt mondja, hogy amivel engem vádoltak, arra nincs bizonyíték, nem talál erre. Úgyhogy akkor valahonnan a Csillag börtön egyik irodájából szabadítottak ki. De nem nyugodott bele az ügyész! Nem volt még precedens akkor. Nem tudtak, nem találtak vezetőt. Munkástanácsiakat. Nem tudom, hogy kit mikor tartóztattak le. Szegeden nagyon próbáltak erre kimutatni eredményt. És akkor az ügyész fellebbezett, visszavittek oda, ami a bíróság felett van, egy csomó zárka az emeleten. Akkor ott voltam egy darabig, ott más bíró hallgatott ki, a Kiss Dezső. Anyuka sokáig emlegette, mert ment aztán mindenhova, ügyészhez, ügyvédhez, rendőrségtől kezdve mindenhova, hogy

velem mi van. Voltak ott más diákok is két-három nap múlva, kit mennyi ideig tartottak bent. De az kötötte az ebet a karóhoz, hogy így mondjam. Kiss Dezső. Akkor ő volt a fő, nagy bírósági valaki. Ő adott nekem hat hónapot felfüggesztve. Én többször ki lettem hallgatva, voltak ott furcsa kihallgatások. Az az ügyész, személyesen nagyon-nagyon, sok mindenre rá akart engem beszélni, erre hadd ne térjünk ki, hogy ő milyen feltételeket szabott volna, hogy elejtsék az egészet, én meg továbbra is azt mondtam, amit eddig. Meg azt, hogy igaz, hogy az egyik-be beleírtunk, tulajdonképp, amit a Vető Miklós⁸³ írt, abba az „Engedjétek be az ENSZ küldötteket” szövegübe, valamit beleírtam, ketten a Marival gondolkoztunk rajta, hogy oda még kéne valamit írni. A többit már úgy gépeltük.

Azt a röplapot Vető Miklós maga adta a Kakuszi Máriának?

Persze. A Mari is gépelt nekik.

Az önök írógépén?

Nem.

A saját írógépén?

Én azt sem tudtam, hogy volt írógépük. Én ezen nagyon megdöbbenem.

Mi lett végül a jogerős ítélet?

A hat hónappal felfüggesztve, én onnan hazamentem. Innen az ügyészségről szabadítottak, konkrétan hol tettem ki a lábam, mint szabad ember, ezek teljesen kiesnek. De ezzel sem volt az ügyész elégedett. Amikor március 15-e volt, itthon voltam, eltelt egy idő, talán egy kicsit el is kezdődött már az oktatás. A március 15-i időszakot, akkor mondták, hogy összetartás, mindenkire nagyon figyelnek. Én akkor egy kivizsgálásra befeküdtem az egyik klinikára. Elég vacakul is voltam, de mondjuk nem volt életveszélyes, de ez már nagyon megviselt. És az után

⁸³ Vető Miklós (1936–) 1956-ban harmadéves joghallgató. A MEFESZ egyik kezdeményezője. A szovjet megszállás után részt vett a Kádár-kormányt támadó röplapok készítésében és terjesztésében. A forradalom leverése után emigrációba kényszerült. Ld. még Jancsák 2016.

akkor egyszer csak megáll egy motorkerékpár a ház előtt, feljön, és közli velem, hogy le vagyok tartóztatva, és visz magával. Úgy, ahogy voltam. Semmi egyéb. Anyuka otthon volt, tehát ő látta, tudta. Apukám pedig lent a műhelyben dolgozott, ott állt a motorbicikli, és a fegyőr legnagyobb meglepetésére én berohantam a műhelybe, amikor engem ott lekísért. „Apukám, apukám, elköszönök, mert elvisznek.” Így tudta meg apukám. Bevitt, egy darabig ott voltam a cellában, hát egy idős paraszt néni, gondolom jól kikérdezett, én csak sírdogáltam egész nap, akkor voltam először egy elzárt cellában. Aztán egyszer csak vonattal felvittek a Markó utcába, és ott a Fő utcában volt egy tárgyalás, de se egy védőtanú, vagy akármilyen vádló, tanú. Talán az egyik évfolyamtársnőm ott volt, aki bizonyította, hogy tényleg osztálytársnők voltunk, talán, mintha őt hallottam volna beszélni, mert nem mindig hívják be az embert, úgyhogy ezt nem tudom. A családomat láttam kívülről, amikor vezettek, apukám, anyukám is ott volt. Az a bíró, aki Nagy Imrééket is tárgyalta, először tárgyalta, aztán megbetegedett, és aztán jött a másik, bocsánat, az ő nevére sem emlékszem, pedig azt hittem, örökre megjegyzem. Ezek olyan nevek, amiket nagyon kéne tudnom, de én mélyen elnyomtam. Betegség miatt vették el tőle a Nagy Imre pert. Ő kezdett el engem tárgyalni.

Ez már 1957 tavasza.

Ez már javában. Mert akkor megint egy darabig itt nem tudtam, hogy mi lesz velem, amikor visszavittek, mert ugye az ítélet felfüggesztett volt. Ebben nem sikerült az ügyészt valahogy meggyőzőnöm. Neki lett volna egy elképzelése, hogy hogy engedne el... Arra emlékszem, hogy hogy vittek fel Pestre. Azért emlékszem, mert egy éjszakai személyvonaton, ami zsúfolva volt, ugyanúgy, fülkékbe, ahol millióan ültek, ült be velem a fegyőr, meg én. Hogy volt-e rajtam szíj, arra nem emlékszem. Tehát éjszaka utaztunk egy végtelennek tűnő úton, nekem meg sem mondták, miért, most hova, hogy s mint megyek. Azt sem, hogy én azalatt, tehát erre emlékszem, hogy vittek, erre is azért, mert az egyik állomáson ki volt szabad szállni. És meglátott egy vívótársnőm, már férjezett asszony volt, amikor vívott is, egy sporttársnőm, és látta, és aztán ő el is mondta, hogy hol látott engem és hogy s mint. De hogy hogyan kerültem a Markó utcába, ott milyen körülmények közé, semmire nem emlékszem, pedig ez három vagy négy nap volt legalább. Mert itt is volt kihallgatás, meg minden. De, hogy egyáltalán, mi volt rajtam mondjuk, vagy semmire sem. Hogy ettem, ittam, semmire nem. Hogy kerültem a Fő utcára? Talán az, a kapu rémlik nekem, de lehet, hogy utólag

néztem meg a Fő utcát. Oda vittek, ott egy terembe vittek, ott folyt a tárgyalás is. Anyukámék fogadtak egy ügyvédet! Habermann Gusztáv nagyon jó ügyvéd volt, aki ott feljött erre a tárgyalásra, és aki a régi, rendes, hagyományos, jogász elvek alapján, megpróbálta a jogi utat tartani. Nem sok szava lehetett neki! A lényeg, hogy őt nem hagyták szóhoz jutni, szegényt. Lehetett ügyvédem, de... És akkor, ott, a másfél év letöltendő büntetést kiszabták. Úgy tűnt, hogy erős, durva, szigorú ítélet. Ami azért is érdekes, mert aztán a Kakuszi Mária, amikor a Kiss Tamásék pere volt, ő kapott egy év kizárást az egyetemről. De ez itt egy helybeli tárgyalás volt, már sok ilyen volt, és főleg rámentek a Tamásékra, meg aki nemzetőr volt, meg ilyenekre. És akkor hát, zárjuk ki az egyetemről. Ahhoz képest, a pár, ami tényleg megmaradt papír alapú valami, borzasztó soknak tűnt. Onnan hoztak vissza a Csillagba és egy darabig itt voltam.

Ez, hogy milyen volt a rab élet, erről soha, senki nem kérdezett, de ez egy külön nagy történet lenne, mert utána a gazdaságba kerültem. Nem politikaiak közé, de volt ott egy-két valaki, aki azért volt ott. Egy nagyon tündéri, nagyon édes kislány, kuláknak nyilvánították az apját, azért került aztán ide, mert a felvonuláson ő vitte a magyar zászlót. Na, ő kapott szintén másfél évet. De őt felezték. Engem nem. Egy nevelőtiszt, aki állandóan látogatott, a gazdaságban is, hogy mit érzek, hogy alakul a világnézetem, és ígéretet. A végén kitöltöttem az egészet, hiába ígérettek, se harmadot, sem felet nem kaptam.

Azt szeretném kérdezni végezetül – minden interjú alanyunkat megkérjük erre –, hogy mi az, amit az 1956-os ifjúság képviselőjeként üzenetként megfogalmaz a jövő generációinak?

Azt nem lehet érzékeltetni, amit akkor érzett az ember. Amikor meg mertünk szólalni. És azt a drámaiságot, hogy elárulva és rászabadítva minden bosszút, mert szerintem az volt a bosszú, a bevonulás fő oka, hogy szégyellték, hogy megfutamodtak. Mert akkor egy kis időre mindenki eltűnt. És az tulajdonképp nagy hatással volt más kommunista pártokra is. Ezt persze mi nem tudhattuk. Volt egy ilyen, mint egy jaj felkiáltás, hogy valami kihallatszott, ki a nagyvilágba. Ez az egyik.

A másik üzenet pedig a mai fiataloknak az, hogy ők készen kaptak tulajdonképp mindent. Az, hogy itt kialakult egy demokratikus rendszer, alakultak pártok, lehetett szabadon választani, lassan kialakult egy infrastruktúra, ami, tehát a rádió, a televízió, a bankrendszer. Tehát ez a háttere a demokráciának, minden

előnyével, minden hátrányával ezt készen kapták. És azt is, hogy vannak lehetőségeik, jogaik. Szinte kiszolgálják őket, a szórakozástól kezdve mindennel, tényleg csak rajtuk múlik, hogy hogyan boldogulnak. Ez akkor indult el, amikor a fiatalok fel merték emelni a fejüket, és meg mertek szólalni, és bizony, életükkel, vagy sok szenvedéssel, könnyel, a következményeit elviselték. Arról nem is beszélve, az '56 után a következő harminc évben amit el kellett viselni, sokszor nehezebb volt, mert nem tiszta eszközök voltak azok. Hogy csináltak másodrendű embereket azokból, akik tudták azt, hogy hát mindent le kell nyelni, és örülök, ha nyugodtan, békében hagynak. Hogy ezzel az érzéssel nem kell megküzdeniük. Lehet, bármilyen párti vagy szabad véleménynyilvánítása, lehetőségei vannak, és kicsit emlékezzenek meg azokról, vagy legalább tudjanak arról, hogy itt, Szegeden mi történt. Ami nekem régi, szintén régi fájó pontom, hogy Szeged nem vesz erről tudomást. Azt, hogy átéltük, azt soha nem bántam meg, annál nagyszerűbb érzés nincs azóta sem. Még az úgynevezett vasfüggöny lebontása és az egyéb, utána történtek sem voltak olyan igazi felemelő érzések, mint ami 1956-ban volt.

A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK SZÖVETSÉGE (1956)

Életútinterjúk tükrében

Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta
Jancsák Csaba

BELVEDERE

2016, Szeged

*A kötet megjelenését
az 1956-os forradalom és szabadságharc
60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatta.*

Borítóterv
Majzik Andrea

ISBN 978-615-5372-65-0 (print)

ISBN 978-615-5372-67-4 (online PDF)

ISSN 1587-2963

© Jancsák Csaba, szerkesztő, 2016

© Belvedere Meridionale, kiadó, 2016

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

TARTALOM

Az 1956-os Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) – életútinterjúk tükrében (Jancsák Csaba)	7
Ambrus János (*1936)	13
Aszalós János (1931–2016).....	33
Bujdosó Alpár (*1935).....	57
Csete Iván (*1936).....	75
Hajtó Ödön (*1937)	99
Hámori Károly (*1937).....	113
Horváth Tamás (*1940).....	129
Kiss Tamás (*1934)	149
Pusztai Éva (*1936).....	181
Tóth Imre (*1934).....	205
A kötet lábjegyzeteihez felhasznált irodalom	225

**Az életútinterjú digitális
online megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap
támogatta
2017-ben.**

